

Het statuut voor de raadsman in strafzaken

**Prof. mr. A.A. Franken en
prof. mr. T.N.B.M. Spronken**
advocaat te Amsterdam en hoogleraar
Strafrechtspraktijk te Utrecht
respectievelijk advocaat en hoogleraar
Verdediging in Strafzaken te Maastricht

Door de ledenvergadering van de Nederlandse Vereniging voor Strafrechtadvocaten is op 13 november 2003 het Statuut voor de raadsman in strafzaken vastgesteld (zie voor de tekst: www.nvsa.nl). Dat Statuut is het resultaat van een tweejarige discussie binnen de Adviescommissie Strafrecht van de Orde en de Nederlandse Vereniging van Strafrecht-Advocaten (NVSA) over enerzijds de rol- en taakopvatting van raadsliden in strafzaken en anderzijds de bevoegdheden van de raadsman die noodzakelijk zijn voor een effectieve verdediging. In het Statuut komen beide aspecten aan de orde. In het eerste deel worden regels geformuleerd over de wijze waarop de raadsman invulling geeft aan de hem toebedeelde taak, teneinde tot een goede verdediging en een zorgvuldige belangenbehartiging te komen. In het tweede deel staan de garanties centraal die de overheid moet bieden om recht te doen aan de voor een eerlijk proces noodzakelijke mogelijkheid van een effectieve verdediging.

LEIDRAAD BIJ KEUZES

Een eerlijk proces veronderstelt het recht van de verdachte om zich effectief te kunnen verdedigen en daarbij de bijstand van een raadsman in te roepen. Dat recht op verdediging, dat onder meer in art. 6 EVRM is verwoord, geeft invulling aan de taak die de raadsman in strafzaken heeft. De kern daarvan ligt in het waarborgen van de vrijheid van de ver-

De bestaande regels zeggen weinig over hoe een strafadvocaat precies zijn werk moet, en mag, doen. En tegenwoordig wordt zo hard om criminaliteitsbestrijding geschreeuwd, dat essentiële verdedigingsbevoegdheden moeten worden beschermd. Om deze twee redenen is het volgens Franken en Spronken de hoogste tijd voor het Statuut voor de raadsman in strafzaken, dat zij in dit artikel toelichten. Zij roepen op tot discussie, zie het eind van het stuk, en die zal ook in dit blad worden gevoerd.

dachte om in het strafproces voor zijn belangen op te komen. In dat kader informeert, adviseert en ondersteunt hij zijn cliënt, de verdachte, door bijvoorbeeld namens hem het woord te voeren, op te komen voor zijn positie in het strafproces, de toepassing van dwangmiddelen te controleren *et cetera*.

In deze algemene bewoordingen zal de invulling van de taak van de raadsman op weinig discussie stuiten. Bovendien moet worden vastgesteld dat internationale verdragen als het EVRM en nationale regelgeving – met name het Wetboek van Strafvordering – rechten en bevoegdheden aan de verdediging toekennen. Het ligt voor de hand ervan uit te gaan dat de raadsman zich bij de invulling van die taak primair richt op de mogelijkheden die wet en verdrag hem bieden, een en ander uiteraard met het oog op de invulling die aan deze rechten en bevoegdheden in de jurisprudentie wordt gegeven. Wanneer voorts onder ogen wordt gezien dat de voor iedere advocaat geldende Gedragsregels vanzelfsprekend ook de strafrechtadvocaat aangaan, lijkt een specifiek

voor de raadsman in strafzaken geschreven Statuut op het eerste gezicht weinig toegevoegde waarde te kunnen hebben.

Die schijn bedriegt naar onze overtuiging. In de eerste plaats omdat de beschikbare regelgeving weinig zegt over de *wijze* waarop de raadsman met de hem ten dienste staande (feitelijke en juridische) mogelijkheden de verdediging mag of moet voeren. Daarvoor geldt – terecht – dat de raadsman een grote vrijheid heeft: er bestaat niet een eenduidige, voorgeschreven wijze waarop de strafrechtadvocatuur moet worden beoefend. Die vrijheid brengt evenwel met zich mee dat de individuele raadsman die voor een dilemma in de praktijkuitoefening wordt gesteld daarbij niet of nauwelijks kan afgaan op de hiervoor beschreven bronnen. Met het oog daarop beoogt het eerste deel van het Statuut een leidraad te zijn voor afwegingen die advocaten in de strafpraktijk moeten maken: niet door één bepaalde uitkomst voor te schrijven, maar door richting te geven bij het maken van keuzes. Omdat de Gedragsregels 1992 nauwelijks bepalingen

*De regel over betaling door een derde wil
voorkomen dat de verdachte zich gedwongen
voelt zich te beroepen op zijn zwijgrecht*

ik ben blij dat ú
me nog enige bescherming
biedt, meester...

kennen die specifiek op de strafrechtadvocatuur zijn toegespitst, zou dit deel van het Statuut in zekere zin kunnen uitgroeien tot een aanvulling op de Gedragsregels.

FORMULEREN VAN WAARBORGEN

Het tweede gedeelte van het Statuut heeft vooral ook een externe functie. Het beoogt duidelijk te maken wat naar het oordeel van de beroepsgroep de *minimumwaarborgen* zijn voor een effectieve verdediging. In een tijd waarin de politieke roep om meer bevoegdheden in het kader van de criminaliteitsbestrijding weer volop klinkt, lijkt het ons noodzakelijk om krachtig te benadrukken dat een effectieve verdediging een onmisbare functie vervult in een democratische samen-

leving en daarom in elk geval dient te beschikken over enkele rechten en bevoegdheden die de ondergrens van een goede verdediging markeren. Dat tegengeluid is vooral ook aangewezen, omdat de laatste jaren welhaast sluipenderwijs een aantal fundamentelementen wordt uitgehold. Het beroepsgeheim is bijvoorbeeld zwaar onder druk komen te staan, nu tal van bijzondere opsporingsbevoegdheden sinds enkele jaren kunnen worden aangewend tegen advocaten, ook als zij zelf geen verdachten zijn. Datzelfde geldt voor de plicht ongebruikelijke transacties te melden.

Zowel het eerste deel als het tweede deel van het Statuut beoogt derhalve ook een document te zijn dat een rol kan spelen in de

publieke discussie. Die discussie wordt naar onze indruk nu vaak *ad hoc* gevoerd. Het debat richt zich te vaak op incidenten waarin het optreden van een individuele raadsman centraal staat. Het zou beter zijn als duidelijk wordt gemaakt waar de raadsman in strafzaken voor staat, wat zijn taak en positie in het strafproces is en hoe daaraan invulling kan worden gegeven, wat het belang van een goede rechtsbijstand is voor de samenleving en welke garanties de overheid zal moeten bieden om die opdracht waar te maken.

TAAK EN VERPLICHTINGEN

In het eerste deel van het Statuut zijn 19 regels opgenomen, steeds voorzien van een korte toelichting. Veel van die regels hebben betrekking op de verhouding tussen de raadsman en zijn cliënt. Wij geven enkele voorbeelden.

In regel 10 wordt ingegaan op de situatie dat een derde aanbiedt de rechtsbijstand te betalen. Dat kan een probleem opleveren, indien de financier meent aan de betaling zekere rechten te kunnen ontleen die geen verband houden met de rechtsbijstand aan de verdachte. Regel 10 kiest daarin positie: betaling door een derde kan alleen indien de verdachte daarvoor toestemming geeft en bovendien alleen dan indien van de raadsman geen tegenprestaties worden verlangd anders dan de rechtsbijstand aan de verdachte en zo lang de verdachte zijn procespositie in vrijheid kan blijven bepalen. Aldus beoogt deze regel te voorkomen dat de financier aan de betaling bijvoorbeeld het recht kan ontleen het dossier in te zien of dat de verdachte zich door die betaling min of meer gedwongen voelt een beroep te doen op zijn zwijgrecht.

Volgens regel 15 dient de raadsman overleg te voeren met de verdachte over de wijze waarop de verdediging wordt gevoerd en staat het de raadsman niet vrij de verdediging te voeren op een wijze die strijdig is met de wil van de verdachte. Deze regel beoogt aanknopingspunten te bieden voor de situatie dat raadsman en verdachte van mening verschillen over de wijze waarop de verdediging moet worden gevoerd. Omdat de verdachte het recht heeft zichzelf te ver-

De strafvorderlijke bevoegdheden kunnen worden gebruikt ten dienste van het belang van de verdachte, ook als opsporingsbelangen worden geschaad

dedigen, zal het standpunt van de verdachte voor de raadsman zwaar moeten wegen. Dat betekent niet dat de raadsman op verzoek van de verdachte een juridisch standpunt moet innemen dat naar zijn oordeel niet te verdedigen valt. In dat geval zal de raadsman zijn standpunt tijdig kenbaar moeten maken en – als daardoor een breuk in de vertrouwensrelatie ontstaat – zich dienen terug te trekken. Deze regel brengt wel mee dat de raadsman nooit tegen de wil van de verdachte zijn standpunt kan doordrukken, bijvoorbeeld door tegen de zin van de verdachte een getuige op te roepen of in de rechtszaal een bepaald standpunt in te nemen.

Andere regels hebben betrekking op bijvoorbeeld de vrijheid van advocatenkeuze (regels 7-9). In de toelichting daarop wordt tot uitdrukking gebracht dat een opvolgend raadsman die direct door de verdachte is benaderd om de rechtsbijstand over te nemen toegang heeft tot de verdachte, zonder dat de eerste raadsman daaraan voorwaarden kan verbinden. Ook indien derden de opvolgend raadsman benaderen, dient hij in de gelegenheid te worden gesteld daarover met de verdachte te kunnen overleggen. Dat kan zo nodig tijdens een gezamenlijk bezoek van de eerste en de opvolgend raadsman.

Sommige regels uit het eerste deel hebben een bredere strekking dan de verhouding tussen raadsman en cliënt. Zo kiezen de regels 12 en 13 positie in de discussie over misbruik van bevoegdheden door raadslie-den. Uitgangspunt in het Statuut is dat misbruik slechts mogelijk is van de aan de raadsman toekomende privileges. Het recht op vrij verkeer met de verdachte is bijvoorbeeld geen vrijbrief voor de invoer van verdovende middelen in een penitentiaire inrichting, zoals het verschoningsrecht niet bedoeld is om strafbare feiten te faciliteren. Daarom bepaalt regel 13 dat de raadsman de hem als advocaat toekomende privileges zal aanwenden voor het doel waarvoor zij zijn gegeven. Tegelijkertijd bepaalt regel 12 dat van de aan de verdachte en de raadsman toekomende strafvorderlijke bevoegdheden gebruik wordt gemaakt indien het belang van de ver-

OPROEP TOT DISCUSSIE

Een toelichting op elk onderdeel van het Statuut is niet nodig, omdat de complete tekst eenvoudig via de website van de NVSA is in te zien: www.nvsa.nl. Bovendien is het Statuut geen statisch gegeven. Nieuwe ontwikkelingen of inzichten kunnen aanleiding geven tot aanpassing van de nu vastgestelde regels of tot aanvulling met nieuwe regels. Daarvoor is debat nodig. Brouwer riep daartoe in *Advocatenblad* 2003-22 al op; de mrs. Fibbe en Spong hebben zich bereid verklaard commentaar op het Statuut te leveren in *Advocatenblad* 2004-5, van 2 april a.s.

Een levendige discussie binnen de beroepsgroep maakt het mogelijk om met nog meer kracht en helderheid het debat daarbuiten te voeren. Hierna wordt een voorzet voor dit debat gegeven door enkele vragen te formuleren, maar de discussie hoeft hiertoe uiteraard niet beperkt te worden.

VRAAGPUNTEN

1. Is er behoefte aan het formuleren van gedragsregels die specifiek zijn toegespitst op de positie van de raadsman in strafzaken?
2. Is er behoefte aan het formuleren van garanties en voorwaarden die een adequate verdediging in strafzaken mogelijk moeten maken?
3. Wat dient de status te zijn van een Statuut voor de raadsman in strafzaken voor wat betreft het deel dat betrekking heeft op gedragsregels?
 - a. Dienen deze te worden verwerkt in de algemene gedragsregels voor advocaten?
 - b. Dienen deze te worden beschouwd als uitgangspunten van 'best practice' in strafzaken?
 - c. Kunnen/dienen deze een rol te spelen in de tuchtrechtspraak?
4. Wat dient de status te zijn van een Statuut voor de raadsman in strafzaken voor wat betreft het deel dat betrekking heeft op de garanties en waarborgen?
 - a. Kunnen deze als leidraad dienen bij de adviserende taak van de Orde over nieuwe wetgeving?
 - b. Dient de Orde deze garanties en waarborgen actief te propageren?

dachte daarmee wordt gediend. Ook als dat de belangen van opsporing, vervolging of berechting schaadt, zal de raadsman dan geen verwijt kunnen worden gemaakt van misbruik: de raadsman dient slechts het belang van de verdachte voor ogen te houden en is geen verantwoording schuldig over het aanwenden van bevoegdheden die in wet of rechtspraak zijn toegekend.

De regels 17-19 benadrukken het belang van de geheimhoudingsplicht en geven aanknopingspunten voor de vraag of en onder welke voorwaarden informatie aan derden (bijvoorbeeld de media) kan worden ver-

strekt. De toestemming van de verdachte en de in acht te nemen zorgvuldigheid ten aanzien van derden staan daarbij voorop. Die uitgangspunten komen reeds terug in de tuchtrechtspraak, waarop de regels 17-19 aansluiten.

BEVOEGDHEDEN EN GARANTIES

De regels 20-33 en de toelichting daarop vormen het tweede deel van het Statuut. Zij beogen inzicht te geven in de minimale waarborgen voor een effectieve verdediging. De meeste regels gaan verder dan thans is voorzien in de (nationale) regelgeving. Zo

Het vaak aangevoerde onderzoeksbelang is geen legitiem argument om aan de verdachte bijstand van zijn raadsman tijdens een verhoor te onthouden

Maar wat is toch de winst
als een schuldige wordt
vrijgesproken?

oké oké,
ik ben een fascist

wordt in regel 21 gesteld dat de raadsman in staat moet worden gesteld alle verhoren van de verdachte met hem voor te bereiden en deze bij te wonen. Dat standpunt wijkt af van de gangbare opvatting dat de raadsman niet het recht heeft het verhoor van zijn cliënt door opsporingsambtenaren bij te wonen. Gelet op het aan de verdachte toekomende zwijgrecht en gegeven het feit dat de verdachte vooral in de allereerste fase van het strafproces vaak vitale beslissingen moet nemen over de door hem in te nemen proceshouding, achten wij het veelal aangevoerde onderzoeksbelang – dat erop neer komt dat de aanwezigheid van een raadsman het onderzoek frustreert omdat de verdachte dan minder snel een (bekenende) verklaring zal afleggen – geen legitiem argument om overleg tussen verdachte en raadsman tijdens een verhoor niet mogelijk te maken.

De centrale positie van het verschoningsrecht en de geheimhoudingsplicht die in de regels 23-25 wordt benadrukt, nopen tot een aanpassing van de wettelijke regeling van opsporingsbevoegdheden. Zij behoren in beginsel niet tegen professionele geheimhouders te worden ingezet. Daarop kan alleen een uitzondering worden gemaakt indien de advocaat zelf verdachte is, maar voor die situatie dient – meer dan thans – te worden voorzien in goede procedurele waarborgen.

EIGEN ONDERZOEK VERDEDIGING

Het tweede deel geeft ook inzicht in de mogelijkheden van de verdediging een eigen onderzoek te (doen) verrichten. In de huidige praktijk wordt daarop door rechter en Openbaar Ministerie veelal met enige argwaan gereageerd. Een goede verdediging

omvat evenwel zo nodig ook een actieve zoektocht naar voor de verdachte gunstige feiten of standpunten. De raadsman moet daarom vrijelijk contact kunnen leggen met eenieder over een afgelegde of af te leggen verklaring, zolang de raadsman zich ervan onthoudt de verklaringsvrijheid van een (potentiële) getuige in het gedrang te brengen of op onoorbare wijze te beïnvloeden. Deze regel 28 van het Statuut komt erop neer dat regel 16 lid 2 van de Gedragsregels – dat zegt dat geen contact mag worden gelegd met een door het Openbaar Ministerie gedagvaarde of opgeroepen getuige – moet worden geschrapt. Voor die regel is naar ons oordeel ook geen deugdelijk argument te bedenken. De raadsman kan ook contacten leggen met deskundigen over door hen te verrichten onderzoek (regel 29) of met andere personen die bepaalde onderzoekshandelingen kunnen verrichten voor de verdediging (regel 30, dat bijvoorbeeld ziet op de inschakeling van een particulier recherchebureau).

Een laatste voorbeeld heeft betrekking op de vrijwaring van de raadsman van strafrechtelijke vervolging, tuchtrechtelijke maatregelen en civielrechtelijke procedures, indien hij zijn werk verricht overeenkomstig de voor de beroepsuitoefening erkende maatstaven. Deze regel 32 beoogt duidelijk te maken dat de raadsman niet als het verlengstuk van zijn cliënt kan worden beschouwd en dat legitieme rechtsbijstand niet mag worden gecriminaliseerd. De raadsman die een redelijke vergoeding ontvangt voor zijn bijstand, behoort bijvoorbeeld niet te worden blootgesteld aan de mogelijkheid van vervolging voor heling. Een ander voorbeeld van criminalisering is het niet-voldoen aan de meldplicht voor ongebruikelijke transacties die het beroepsgeheim doorbreekt. Dit is als een strafbaar feit (in de Wet economische delicten) aangemerkt en dus volgens het Statuut een ongewenste strafbaarstelling. ●

*Omdat een goede verdediging een actieve zoektocht
naar ontlastende gegevens veronderstelt,
moet de raadsman ook contact kunnen leggen
met getuigen van het OM*